

УДК 821.162.5'06.03

**ДО РЕЦЕПЦІЇ ІНОЗЕМНОЇ ЛІТЕРАТУРИ –
У ТОМУ ЧИСЛІ Й УКРАЇНСЬКИХ АВТОРІВ –
В СЕРБОЛУЖИЦЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ
ПІСЛЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

Дітріх ШОЛЬЦЕ-ШОЛТА

*Serbški institute / Sorbishes Institut,
Dwórnišćowa / Bahnhofstraße, 6,
D-02625 Budyšin / Bautzen, Deutschland
tel. (03591) 49 72 0, e-mail: si@serbski-institut.de*

Лише завдяки державній підтримці серболужицької мови і культури після 1945 р. у Східній Німеччині вдалося створити передумови для здійснення перекладів з іноземних літератур (німецької, а також зі слов'янських та інших неслов'янських) серболужицькою мовою. З 1954 до 1973 рр. тривав інтенсивний період рецепції перекладних творів. У цей час видавництво "Домовіна" у м. Баутцен публікувало здебільшого східноєвропейську прозу критичного реалізму. Скорочення кількості перекладів з 1980 р. – у тому числі з української літератури – змушує серболужицького читача користуватися німецькими перекладами з іноземних літератур.

Ключові слова: серболужицька література, історія літератури після 1945 р., культурна політика, перекладна література, рецепція.

Історичні та культурні передумови

Відчуття спорідненості було притаманне слов'янським "племенам", як зазначає ще А. М. Пипін у своїй видатній "Історії слов'янських літератур", з прадавніх часів "на рівні інстинкту, народного міфу". Народи Східної Європи стали буржуазними націями – за умови, якщо цей процес узагалі відбувся – лише в ХІХ ст. в ситуації політичної залежності й національного гніту. "Усвідомлення власної слабкості було насправді таким нагальним, що кожна окрема нація змушена була шукати підтримки як матеріальної, так і моральної" [21: 434].

Російський історик культури, крім усього іншого, був знавцем і серболужицької літератури, яку він не оминув увагою в своєму загальнослов'янському синтезі. У цій капітальній праці – як зазначає в передмові німецькомовного видання В. А. Моторний – "у свій спосіб знайшла вираження ідея слов'янської взаємності Я. Коллара. А. М. Пипін був головним прихильником російсько-слов'янських зв'язків, однак абсолютним пріоритетом, основним завданням, умовою для визволення слов'ян він вважав боротьбу за демократичні перетворення в Росії [...]" [21: 6].

Лужицькі серби як останні представники полабських слов'ян – і навіть про це вже писав А. М. Пипін – в середні віки втратили свої історичні території розселення, зберігши лише етнічний острівець серед територій, заселених німецькими мігрантами. Власне тому "посилання на слов'янство вказувало на суспільне походження", було "замінником

неіснуючої державності” [9: 15]. Усвідомлення окремішності лужицьких сербів, серболужицької ідентичності нерідко знаходило своє вираження завдяки мовним і культурним контактам з іншими слов'янськими “племенами”. Прикладами конкретної взаємодії вважалися, скажімо, переклади художніх творів.

Ще з часів так званого національного відродження першої половини XIX ст. переклади з інших мов (серед них і з німецької) виконували основоположні культурні функції у середовищі лужицьких сербів. З одного боку, вони розширювали культурні горизонти читача, а твори зі слов'янських літератур ще й сприяли зміцненню самоусвідомлення серболужицької спільноти. З іншого боку, ці твори доповнювали і розширювали серболужицьку писемну традицію, пропонуючи види та жанри, теми та матеріал, які місцеві автори не використовували або ж використовували недостатньо. Зрештою, вдалі переклади розвивали літературні мови. “Серболужицькі літературні мови (особливо їхня стилістика) можуть чудово збагатитися завдяки високоякісним перекладам з інших літератур” [18: 94].

Сприйняття художньої літератури в іншомовному середовищі є завжди комплексним процесом. Прийняття тексту чи його відхилення залежить від способу сприйняття суспільством. Власне від нього залежать норми відбору й оцінки перекладної літератури, які опосередковано діють через ідеологічні зразки і культурно-політичні механізми. Першочергової ваги набуває відстань між двома культурами. (Тут слід зауважити, що географічна, світоглядна і культурна дистанція між Лужицею та Україною негативно позначилась на цьому процесі).

Словацький компаративіст Д. Дюришин, який методологічно розрізняв типологічні і контактні взаємодії, підсумовує ситуацію одним реченням: “Основною є засада, що творча взаємодія виникає там, де виробилися вхідні передумови для сприйняття зовнішніх впливів” [8: 129].

Ці загальні принципи рецепції іншомовних творів почали діяти в середовищі лужицьких сербів тільки завдяки національному піднесенню після Другої світової війни. До 1945 р. політичні та економічні умови, в яких перебувало близько 100 000 лужичан, уможлилювали лише скромну перекладацьку діяльність. Переважно на шпальтах газет і часописів, які регулярно публікували з часів епохи Реставрації, друкували переклади літературних творів насамперед із сусідніх культур. “Вузька економічна база лужицького народного руху не дає змоги розширити обсяг книжкової продукції до рівня, який мають розвинені буржуазні нації. Це й є причиною розвитку малих літературних форм оригінальної та перекладної літератури, відомих лужицьким сербам” [23: 41].

Після 1945 р. спостерігаємо зміну ситуації. Суспільні перетворення в радянській окупаційній зоні, що передбачали вирішення серболужицького питання згідно з принципами марксистсько-ленінської національної політики, відкрили перед слов'янською меншиною нові перспективи. Проте для реалізації на сході Німеччини тогочасних культурно-політичних концепцій потрібен був час. Лише влітку 1947 р. вдалося створити технічні та організаційні передумови, які уможливили вихід у світ друкованих видань (спочатку у Верхній, а потім у Нижній Лужиці). З цього часу сприйняття лужицькими сербами іноземної літератури відбувається хоча з різною інтенсивністю, але з певною постійністю.

Перший етап “переходу до соціалізму”

Відповідно до фінансових і кадрових можливостей на початку вибір обмежувався малими літературними формами або уривками з більших творів. Культурно-політичні директиви виникли – згідно з ретроспективною періодизацією – із стратегічних цілей першого етапу “переходу до соціалізму” в період між закінченням Другої світової війни та заснуванням НДР в жовтні 1949 року. Як для серболужицького, так і для німецького

культурного життя формування таких цілей означало подолання міжнаціональної не-нависті і спадку фашистського минулого та ознайомлення широких суспільних кіл на сході Німеччини зі світовим гуманістичним мистецтвом.

Серболужицька періодика – з 1947 р. “Nowa doba” (“Нова доба”) з її додатками, з 1950 р. “Rozhled” (“Розгляд”), “Katolski Posol” (“Католицький Посол”), “Pomhaj Bóh” (“Помагай Бог”), молодіжні часописи “Chorhoj měra” (“Прапор миру”) та “Płomjo” (“Полум’я”), змогли при цьому продовжити живі традиції слов’янської взаємності. Це суттєво посприяло пізнанню культур дружніх східнослов’янських народів лужицькими сербами. Одними з найчастіше перекладаних і друкованих письменників були такі класики, як Лев Толстой, Іван Тургенєв, Антон Чехов, Максим Горький та представники новітньої радянської літератури Михайло Пришвін і Костянтин Паустовський. До цього додалися й прогресивні буржуазні автори – чехи Карел Чапек, Ярослав Гашек, датчанин Ганс Крістіан Андерсен і північноамериканський автор Марк Твен. У випадку з Львом Толстим уже існував певний досвід: щоденне видання “Serbske Nowiny” (“Серболужицька газета”) неодноразово публікувало зразки його прози у 20-х і 30-х роках, а в 1929 р. у “Першій сербській театральній збірці” (“Prěnja serbska dźiwadłowa zběrka”) з’явилися дві його драми. Отже, закономірним продовженням стало те, що – як писав Юрій Млинк – у 1949 р. “переклад “Полікушки” (“Polikuška”) та “Хазяїна й робітника” (“Knjez a wotročk”) Л. М. Толстого, здійснений Брилем, став першою книгою більшого обсягу [155 стор. – прим. Д. Ш.] зі світової літератури, яка вийшла у Лужиці після розгрому фашизму” [13: 328; 15].

До прийняття в Саксонії 1948 р. Закону про лужицьких сербів серболужицької книгопродукції фактично не було. Перші кроки в цьому напрямі зробила соціалістична газета “Нова доба”. Окрім брошури “Dom a swět” (“Дім і світ”), яку редагував Владімір Змешкал у Празі і яка з 1946 р. почала знову виходити, у 1948–1949 роках було опубліковано 8 тоненьких зошитів короткочасної серії “Knihownička Nowa Doba” (“Бібліотечка Нова доба”), які насамперед містили переклади з російської літератури. Разом з уже згаданими літераторами Тургенєвим, Горьким і Пришвіним тут публікувалися твори Пушкіна і Гоголя, а також оповідання Чапека і хорвата Владіміра Назора. Переклади зі споріднених літератур повинні були на той час сприяти перегляду шовіністичної тези, згідно з якою слов’янські народи вважалися “безкультурними”. Проте у виправданій боротьбі з шовінізмом дійшло до перебільшення: з перемоги Радянського Союзу та інших східноєвропейських країн над гітлерівською Німеччиною було зроблено висновок про високий естетичний рівень літературних творів східноєвропейських народів. Безсумнівною є важливість численних перекладів як джерела натхнення для серболужицької літератури, яка в той час інтенсивно розвивалась.

1954–1973: основний період рецепції іноземної літератури

Засноване в 1948 р. видавництво “Nakład Domowiny” (“Видавництво Домовіни”), з якого через десять років утворилося Народне видавництво “Домовіна” (Ludowe Nakładnistwo Domowina, LND), представило короткі версії книг для молоді “Robinson Crusoe” (“Робінзон Крузо”) Данієля Дефо (1949) та “Gulliver” (“Гулівер”) Джонатана Свіфта (1951). Обидві книги призначалися для шкільної освіти. У 1952 р. – як перша книжкова позиція з критично-реалістичного надбання європейських літератур – з’явився роман “Gorjotec nap” (“Батько Горіо”) з циклу “Людська комедія” французького письменника Оноре де Бальзака. Власне у 1954 р. розпочалася активізація перекладів прозових творів на (верхньо)лужицьку мову одночасно з перекладом “Репортажу з петлею на шиї” (“Reportaža pod šibjencu parisana”) Юліуса Фучіка та “Школи” (“Škola”), автобіографічного роману Аркадія Гайдара, виданих у заснованій незадовго перед тим редакції серболужицької

навчальної літератури Берлінського видавництва “Volk und Wissen” (“Народ і знання”). За винятком незначної перерви в кінці п’ятдесятих років, цей період триває до сімдесятих і приносить серболужицькому читачеві в середньому три книжкові позиції щороку.

За таких обставин не можна вважати випадковістю те, що саме у 1954 р. на сторінках культурно-політичного часопису “Розгляд” з’являється програмна стаття Марії Кубашець “Wo přeložowanju w rjanej literaturje” (“Про переклад художньої літератури”), у якій письменниця проголошує іншомовне письменство дієвим інструментом пізнання історії та культури інших народів. Слушно захищаючи літературний переклад як “повноцінну поетичну чи прозову творчість”, авторка одночасно відштовхує потенційних перекладачів дещо романтичним переконанням, що це під силу лише “справжнім поетам і письменникам”. Свої теоретичні та практичні поради з “художнього” і “реалістичного” перекладу вона поєднує з побажанням до серболужицької літературної критики врахувати і цей аспект в естетичній оцінці [11: 321f; 26: 205–209]. Однак очевидного успіху такий заклик не приніс. Незважаючи на ввічливі фрази в кінці деяких рецензій, у серболужицькій періодиці після 1945 року – якщо зверталася увага на переклади – узагалі не було аналітичної перекладознавчої критики.

Майже два десятиліття, з 1954 до 1973 рр., тривав інтенсивний період рецензій іноземної літератури, насамперед прози, причому головний акцент робився однозначно на критичній або соцреалістичній літературі східноєвропейських країн. І в двомовній Лужиці при розбудові нового суспільства слід було врахувати досвід націй, які – як і народи СРСР – уже пройшли цей етап або проходили його одночасно з НДР. З цієї причини в перекладній літературі друге місце після теми війни і руху опору займала тема побудови соціалістичного ладу.

Життя після Жовтневої революції зображалося у збірці оповідань Костянтина Паустовського, а також у молодіжному репортажі з красномовною назвою “Dožiwjenja českeho hólčesa w Sowjetskim zwjazku” (“Пригоди чеського хлопчика в Радянському Союзі”) Яна Гоштана, які побачили світ 1955 року. У 1959 р. у видавництві “Домовіна” була опублікована сільська епопея “Dřjewjana wjes” (“Дерев’яне село”) словака Франтішека Гечко. Цей твір обсягом 605 сторінок став найбільшою книгою в історії, яка була перекладена на серболужицьку.

В одній із рецензій на цю книгу літературний критик і письменниця Марія Млинкова висловила жаль, що в серболужицькій літературі не тематизувався перехід до колективного сільського господарства [17: 268f]. Подібне можна сказати про давніші репортажі з Радянського Союзу. Деякі з них, написані Ю. Фучіком, були опубліковані у 1956 р. в окремому збірнику. У 1960 р., через 12 років після публікації уривка в молодіжному додатку до газети “Нова доба”, був повністю перекладений революційний роман М. Островського “Как со wocl kowaše” (“Як гартувалась сталь”) – основний твір літератури соцреалізму з часів Горького. Книга для молоді “Přez hory dže nalěčo” (“Через гори йде весна”, 1965) чеського автора Алексея Плудека, а згодом два оповідання киргиза Чингіза Айтматова (1973) стали наступним прикладом того, що перевагу надавали авторам, які висвітлювали соціально-економічні й етично-моральні питання реального соціалізму радянського зразка.

З появою перекладу “Репортажу” Ю. Фучіка з чеської мови у 1954 р. в сербській Лужиці розпочалась літературна дискусія з націонал-соціалізмом. У 1960 р. цю лінію продовжив Ян Дрда своїми оповіданнями, у яких показано тихий героїзм “маленької людини” під час німецької окупації в Богемії і Моравії. Сильне враження справила на лужицьких сербів новела Отченашека “Romeo, Julia a čma” (“Ромео, Юлія і морок”), опублікована 1961 року, у якій молодий німець з “протекторату” переховує дівчину-єврейку, яку він кохає.

Польські автори Анджей Щипйорські і Корнель Філіпович описують долю військових злочинців у романах: “Abel cęka” (“Авель втікає”, 1964) та “Zahrodka knjeza Nietschke” (“Город пана Нітшке”, 1968 – до речі, східнонімецьке видання відомого берлінського видавництва “Volk und Welt” (“Народ і світ”) з’явилося через кілька місяців після появи серболужицького). Читача знайомили з німецько-польськими стосунками на основі літературних моделей, які – власне в контексті франкфуртського Освенцимського процесу середини 60-х років – відповідали актуальним прагненням і переосмисленню німецького минулого. При цьому впадали у вічі соціальні й культурні відмінності між ФРН і НДР, у якій лужицькі серби опинилися після 1945 р.

Глибокому аналізу трагічних подій сприяли своїми популярно-науковими нотатками про бойові дії в кінці війни маршал Іван Конєв (1970), а також польські автори Вальдемар Котовіч (1961) та Януш Бобковскі (1973). Своєрідним завершальним акордом у рецензії іноземної літератури про Другу світову війну стала у 1972 р. майстерна новела М. Шолохова “Wosud cłowjeka” (“Доля людини”). Освоєння творів класичної літературної європейської спадщини, особливо творів критичного реалізму, розпочалося, як вже зазначалось, у 1952 р. одним із романів Оноре де Бальзака. Кількісно це значно перевищувало сучасну літературну продукцію. Ще у 50-х роках перекладено на серболужицьку оповідання для молоді “Běložub” (“Біле ікло”) Джека Лондона, історичний роман з трилогії саксів “Hrabina Kozelska” (“Графиня Козель”) Йозефа Ігнація Крашевського (обидва романи було продовжено на шпальтах газет) та два оповідання Генрика Сенкевича. У 1960 та 1961 р. літературний історик Юрій Млинк на вершині перекладацької діяльності опублікував у видавництві Серболужицького педагогічного інституту в Бауцені дві об’ємні антології під назвою “Słowjanske literatury” (“Слов’янські літератури”). До першого тому увійшли російські, радянські і болгарські оповідання, а до другого – чеські, словацькі, польські, сербохорватські і македонські. Це видання мало на меті познайомити серболужицьких читачів, насамперед учителів, з “найбільш визначними і прогресивними письменниками слов’янських народів минулого й сучасності” [14: 8].

Звичайно ж, у виданні відчувався брак творів представників неросійських слов’янських народів Радянського Союзу, у тому числі й українців. Однак поряд з російськими класиками вперше були представлені такі важливі російські автори, як І. Еренбург, В. Катаєв, К. Сімонов, польські – Е. Ожешко, Б. Прус, М. Реймонт, Я. Івашкевич, С. Анджеєвський, чеські – Б. Немцова, А. Ірасек, М. Пуйманова, М. Маєрова, І. Марек, словацькі – С. Гурбан-Ваянські, П. Ілемніцкі і А. Плавка зі зразками короткої прози. У цей час видавництво “Домовіна” схвально відгукувалось про той факт, що кількість оригінальної серболужицької літератури значно перевищила кількість перекладів, “які колись переважали у стосунку до питомо серболужицьких творів” [6: 179].

“Małostronske powědančka” (“Малоостранські оповідання”) Яна Неруди в 1961 р. вважалися в ширших літературних колах доказом вузьких чесько-серболужицьких контактів. У детальній післямові Юрій Млинк наголосив на існуванні особистих дружніх стосунків між Міхалом Горніком і Яном Нерудою, підтвердив, наскільки знайомою серболужицькому читачеві була реалістична, виразна поетика, яка підкреслювала зв’язок автора з його народом.

Актуальні потреби часу відображені в національному романі Божени Немцової “Wowka” (“Бабуся”), який у новій обробці в 1962 р. з’явився на серболужицькому книжковому ринку.

З опублікуванням у 1964 р. збірки новел Гі де Мопассана в кишеньковому форматі, у 1966 р. – Сервантеса “Mócs kreje” (“Сила крові”), також як вибрані прозові твори) та у 1967 р. – норвезьких селянських оповідань під назвою “Kwasny sprěw” (“Весільна

пісня”) Бйорнсона Бйорнстєрне баутценське видавництво насправді здійснило “значний крок у країну світової літератури” [16: 382].

Проте на початку сімдесятих років стало зрозумілим, що висловлений намір щорічно перекладати зі світової літератури один твір на серболужицьку мову реалізувати важко. Перекладацькі і фінансові можливості одного-єдиного видавництва національної меншини були, як і коло читачів перекладної літератури, надзвичайно обмежені. Однак на те, що передбачалося досягти більшого, вказують два факти: як стверджується в одній статті багаторічного директора позауніверситетського Інституту серболужицької етнографії Павола Новотного, з 1953 р. передбачалося розпочати видання “класиків марксизму-ленінізму” серболужицькою. Цього ж року світ побачив переклад “Маніфесту комуністичної партії” К. Маркса та Ф. Енгельса [19: 113]. Намір, однак, не було здійснено, за винятком перевидання “Маніфесту” у 1969 р. По-друге, у 1968 р. опубліковано по-серболужицьки перший твір Ф. Достоевського, роман у листах “Chudzi ludzo” (“Бідні люди”). Можна було б очікувати видання інших творів автора, однак цього не відбулося.

Переклади з української мови

На відміну від серболужицько-чеських та серболужицько-польських контактів, стосунки зі східними слов'янами були завжди дещо хиткими і часто опосередкованими. Коли празький славіст Ян Петр у 60-ті роки ближче досліджував українсько-серболужицькі культурні взаємини, він підтвердив цей факт. Звертаючись до серболужицького часопису “Łužica” (“Лужиця”), заснованого в 1882 р., він ствердив: “варто уваги, що протягом усього XIX ст. в провідних рубриках “Druzy wo Serbach” (“Інші про лужицьких сербів”) та “Słowjanske nowinki” (“Слов'янські новинки”) не знаходимо жодної згадки про українську літературу, хоча ті рубрики дуже докладно розповідали про найрізноманітніші культурні події з життя всіх слов'янських народів” [20: 303]. Хоча у 1907 р. “спільний орган серболужицьких товариств” звернув увагу на 50-ту річницю з дня народження Івана Франка. Лише католицькі теологи Лужицького семінару в Празі ще з середини XIX ст. виявляли спорадичний інтерес до української літератури.

Така незадовільна ситуація майже не змінилася до кінця Другої світової війни. І навіть після цієї історичної цезури з'явилися лише окремі ювілейні статті, здебільшого присвячені поетові Тарасові Шевченку – духовному дороговказу вільної України (1949, 1961) [3: 60f]. Власне у 1961 р. Юрій Млинк уперше переклав вірш українського народного поета на серболужицьку мову; до кінця 60-х були представлені інші протагоністи української поезії: Юрій Кох познайомив читачів з Іваном Франком, а Кіто Лоренц – з Лесею Українкою, твори яких публікувались у літературному додатку до “Нової доби”. Окрім того, серболужицький письменник Кох опублікував у 1969 р. збірку з трьома репортажами “Ruśowanje k ranju” (“Подорож на схід”), яка, завдяки оригінальному поєднанню історії і сучасності УРСР, викликала значний інтерес.

Підсумком цього відносно плідного десятиліття став перший – і поки що єдиний – переклад українського “роману” на серболужицьку. “Фату Моргану” М. Коцюбинського, загальним обсягом 100 сторінок, в історії літератури вважають повістю, однак з претензією на “вирішення соціальних проблем і глибокого літературного розв'язання теми визвольної боротьби”. Перекладачка Ката Малінкова у післямові зараховує критичного реаліста до когорти “могутніх європейських письменників, які в XIX ст. збагатили свої національні літератури неперевершеними творами” [10: 143–144]. Можна було сподіватися, що головна тема автора – соціальне і національне гноблення рідного народу – матиме в дружній Лужиці резонанс. До того ж досвідченій перекладачці вдалося адекватно передати зміст і форму натуралістично забарвлених епізодів з життя українських робітників у 1905 р.

Ще півтора десятиліття довелося чекати на появу наступного видання української прози серболужицькою мовою – хоча матеріалу було достатньо. “Величезною є кількість письменників Радянської України – батьківщини Тараса Шевченка та маршала Радянського Союзу І. С. Конєва”, – зазначає літературний редактор кишенькового видання Бено Будар у тексті, розміщеному на палітурці [25]. Ця антологія, що побачила світ у видавництві “Домовіна”, стала відповіддю на публікацію збірника серболужицької прози, який вийшов у 1984 р. у Києві. Головний редактор Павол Фелькель відібрав сучасні твори, очевидно консультиуючись з досвідченими фахівцями-партнерами з України. 13 оповідань вийшли з-під пера молодих авторів; лише С. Журахович і О. Гончар народилися до 1920 р., наймолодшим був В. Г. Дрозд (1944 р.н.). В українській новелістиці до політичного перелому – з 1960 по 1985 рр. – ці автори вважалися репрезентативними письменниками, експериментальної прози вони не писали. Опрацьовані теми охоплюють широкий спектр: починаючи від трагічних воєнних подій, описують життя соціалістичного села та моральні випробування часів Брежнєва. Перекладачами стали дев’ятеро культурно активних лужицьких сербів і сербок, представників усіх поколінь. Книга не містить ані інформації про видавця, ані спеціальної післямови, лише короткі біо-бібліографічні довідки про авторів.

Центрами, які з 60-х років активно співпрацювали з лужицькими сербами, традиційно називають Львів і Київ. На думку лужицьких сербів, з часом значною мірою ініціативу перейняв західноукраїнський Львів. Уже в 1964 р. Ян Петр у своїх студіях до українсько-серболужицьких взаємин додав заслуги славістів університету імені Івана Франка. М. Фелькель переконано стверджує під час підготовки V Фестивалю серболужицької культури у 1985 р.: “Багато чого (або й все?), що стосується сприяння радянсько-українсько-серболужицьким культурним взаєминам останніх двадцяти років, пов’язане з іменами В. А. Моторного і К. К. Трофимовича” [24: 143]. Хоча обидва університетські славісти лише зрідка самі перекладали художню літературу (час від часу К. Трофимович), завдяки своїй компетентності вони надавали подальші необхідні імпульси. Результат на українському боці очевидний: “Перекладалися насамперед літературні твори, переконливі з точки зору ідейно-естетичної, які відображають сучасні теми й інтенції або мистецьки зображають протиріччя і конфлікти у боротьбі за збереження серболужицької національної ідентичності” [2: 385].

В університеті, у якому десятиліттями працювали В. Моторний і К. Трофимович, у середині 60-х років була введена серболужицька мова як обов’язковий курс для всіх студентів славістики. У 1986 р. після виходу багатьох інших сорабістичних публікацій учені здійснили провідне типологічне порівняння поета-патріота Івана Франка і Якуба Барга-Чішинського, які народилися 1856 року одного й того ж місяця [1: 45ff]. Обидва професори заснували в 1984 р. досі неперервану традицію міжнародних сорабістичних семінарів, результати яких опубліковані в шести збірниках (1999–2008). Після смерті мовознавця К. Трофимовича (1993) історик літератури В. Моторний очолював більшість проектів, які до сьогодні були реалізовані в продуктивній співпраці між Львовом і Баутценом.

У зв’язку з цим особливо відзначимо видавничу ініціативу, яка спрямовувалась на українську столицю аж до політичних змін кінця 80-х. На основі співпраці між видавництвом “Домовіна” та київськими видавництвами “Веселка” і “Дніпро” з 1972 р. до 1989 р. у Лужиці було опубліковано дев’ять перекладних видань для дітей, а саме: казки про тварин або вірші з народної літератури. У претензійному оформленні, великими накладками вони засвоювалися молодією публікою у Лужиці, у той час як серболужицькі народні казки, починаючи з 1969 р., у подібній кількості знайшли дорогу у партнерську східнослов’янську країну. Перекладачами і поетами з обох сторін були переважно відомі лірики.

Історик культури Мерчін Фелькель (помер у 2007 р.), який довгі роки був гарантом плідних серболужицько-українських взаємин, у 1992 р. слушно критично підсумував: “Однак загалом українська література в Лужиці довгі роки залишалася маловідомою. Час від часу з’являлися переклади тієї чи іншої народної пісні. Перешкодою тут було не тільки незнання української мови, а й сприйняття у перші повоєнні роки переважно російськомовної літератури” [4: 30].

Після 1989/90 рр. у серболужицьких видавництвах переклади публікувалися радше як виняток, наприклад, книга для дітей “Winj Puw” (“Вінні Пух”, 2000) Алана Александра Мілна. Навіть спорадичні переклади української лірики, виконані насамперед Бено Бударом або Бенедиктом Дирліхом, дуже рідко опинялися в центрі уваги громадськості.

Сьогодні дуже низький попит на іноземну літературу. З 2000 до 2004 рр. у Баутцені було опубліковано п’ять випусків захопливого літературного альманаху “Wuhlacko” (“Горизонти”), який на 120 сторінках пропонував нові оповідання і поезії з іноземних – “більших” і “менших” мов. Видавець, який через кілька років припинив цей експеримент, брався за справу з великими сподіваннями: “Відкриваються нові перспективи і зростає зацікавлення, наприклад, як сучасною прозою, так і поезією на різних мовах. Це збагачує літературу і заохочує до перекладу” [7: 7]. Однак серед більш ніж 30 представлених європейських і заокеанських літератур бракує українського доробку.

Зменшення кількості літературних перекладів

У 60-х роках культурна політика НДР спрямувалася на заснування і розвиток питомої “соціалістичної німецької національної літератури”. Зросло усвідомлення того, що об’єднання Німеччини після зведення Берлінського муру (1961) відкладається на невизначений термін. У цій ситуації на певний час сповільнилась культурно-політична рецепція іноземної літератури. Потужності серболужицького монопольного видавництва використовували здебільшого для видання серболужицької спадщини і сучасної літератури. Отже, у цьому контексті є очевидним, чому директор видавництва “Домовіна” назвав свою інституцію центром, який “несе відповідальність за всю народну писемність” [27: 248]. З урахуванням двомовності лужицьких сербів, які принципово мали і надалі мають доступ до німецькомовних видань, зрозумілою є з сьогоднішньої перспективи першочергова турбота про оригінальну літературу. Газети і журнали на початку 70-х також змінили свою концепцію; переклади зі світової літератури, яких було багато у 40-х–60-х роках, почали усе рідше з’являтися на шпальтах газет. Однак народне видавництво “Домовіна”, підводячи підсумок у 1988 р. у зв’язку з 30-тою річницею свого існування, назвала 70 перекладів белетристики серед 475 позицій художньої літератури (без урахування літератури для дітей) [5: 202].

У кінці 70-х і у 80-х роках зазвичай щодругий рік виходила книга, перекладена на серболужицьку мову. Навіть російськомовні твори, у яких – як у романі Валентина Распутіна “Прощання з Матерою” – серболужицька літературна критика відкрила тематичні аналогії і типологічні паралелі з власною літературою [12], більше не бралися до уваги. Невелика кількість перекладів – це або антології оповідань зі слов’янських літератур, або бібліофільні видання зі світової літератури.

У 1979 р. “Домовіна” опублікувала “Předzıwne dyrdomdeje knjeza Antifera” (“Надзвичайні пригоди дядечка Антифера”), а в 1982 р. – багату добірку з “Pucowanja Gullivera” (“Мандр Гулівера”) Д. Свіфта. Обидві книги були дуже швидко розпродані, хоча й розраховувалися на вузьке коло любителів. До особливих видань можна зарахувати й томик, який умістив 77 сонетів В. Шекспіра. Цим розпочалася перекладацька традиція, біля витоків якої стояв ще Юрій Мень з промовою на захист серболужицької мови у 1767 р. Так само, як Ю. Мень перекладом епосу Клопштока “Der Messias” (“Месіада”)

хотів довести “можливості і пластичність” серболужицької мови, так А. Ваврік продемонстрував своєю інтерпретацією сонетів В. Шекспіра поетичну рівноцінність уже на той час “найменшого” слов’янського ідіома.

Іноземна лірика з різних нагод неодноразово перекладалась на серболужицьку для публікації у періодичних виданнях. Книжкових же видань з перекладною лірикою – за винятком шекспірівських сонетів – узагалі не існує. Однак для серболужицького професійного (з 1948 р.) і аматорського театру перекладено чимало драматичних творів, більше десятка з російської, чеської та словацької мов, також багато з польської, болгарської, французької і, зрозуміло, німецької літератур. Здебільшого вони призначалися для сценічного дійства, у друкованому вигляді їх немає, тому вони належать до історії серболужицького театру [22].

Передусім до історії періодики можна зарахувати несерболужицькі романи й оповідання, які аж до вісімдесятих років друкувалися з продовженням у газеті “Нова доба”. Нерідко це були переклади з кримінальної літератури або наукової фантастики, а також дорожні нотатки і мемуари – твори розважальні, які до смаку читачам газет. З цією метою було перекладено видатні романи зі світової літератури, для прикладу наведемо три: роман Івана Тургенєва “*Nanojo a suņojo*”, написаний у 1862 р. (“Батьки і діти”, 1955), Бухенвальдська хроніка Бруно Апіца “*Nazy mjez wjelkami*” (“Толий серед вовків”, 1963), літературний протест Болеслава Пруса проти пруської політики германізації “*Na straži*” (“Форпост”, 1979/80; мовою оригіналу “*Płacówka*”). Цим ще раз підтверджується загалом активна участь серболужицької преси в рецепції іноземних, особливо слов’янських літератур.

З середини 50-х до середини 70-х років тривав період активного засвоєння іноземної літератури у середовищі лужицьких сербів. З історичної перспективи це був час, коли літературу і мистецтво країн політичних союзників НДР свідомо використовували для освіти та виховання населення. У 80-х та 90-х роках відбувається скорочення обсягу рецепції іноземної літератури. У багатьох аспектах це означає зубожіння, оскільки культурна спільнота, яка перестає сприймати зовнішні імпульси, втрачає суттєві шанси на подальший літературний і культурний розвиток. У цьому контексті різке скорочення перекладів, яке простежується з кінця ХХ ст., можна розглядати як ознаку кризи, як негативний передвісник майбутнього серболужицької літературної комунікації взагалі.

З німецької переклала Світлана Адаменко

1. “Іван Франко – нам далекий і близький” (сторінки серболужицької Франкіани). Львів, 2006.
2. Лазор О. Популяризація серболужицької літератури та мистецтва в Україні в другій половині ХХ ст. [Zusammenfassung] // Im Wettstreit der Werte. Sorbische Sprache, Kultur und Identität auf dem Weg ins 21. Jahrhundert. Hrsg. v. Dietrich Scholze. Bautzen/Budyšin, 2003.
3. Трофимович К. К. Современные украинско-серболужицкие литературные связи // Lětopis D. Zeš. 1. Budyšin/Bautzen, 1986.
4. Фелькель М. Тарас Шевченко в Лужиці: нові аспекти і факти // Проблеми слов’янознавства. Вип. 46. Львів, 1994.
5. Benada M. Jedyn z korjenjow lipy je čišćane serbske słowo // Rozhlad. № 7/8. Budyšin/Bautzen, 1988.
6. Budar Ben. Za nowy rozmach serbskeje literatury jako přinošk k wyšemu schodženkej socialistiskeje kulturneje rewolucije // Rozhlad. № 6/7. Budyšin/Bautzen, 1961.
7. Domašcyňa R. Předśłowo // Wuhlacko. 1. Literarny almanach. Budyšin/Bautzen, 2000.
8. Ďurišin D. Problémy literárnej komparatistiky. Bratislava, 1967.
9. Kasper M. Der Einfluss der slawischen kulturellen Wechselseitigkeit auf die nationalen Wertvorstellungen der Lausitzer Sorben // Lětopis D. Zeš. 2. Budyšin/Bautzen, 1987.

10. *Kocjubinskij M.* Fata Morgana. Budyšin/Bautzen, 1969.
11. *Kubašec M.* Wo přeložowanju w rjanej literaturje // *Rozhlad*. № 11. Budyšin/Bautzen, 1954.
12. *Mahling P.* Zur Dialektik von Kulturtradition und technischem Fortschritt in der Literatur der Lausitzer Sorben. Dargestellt aus vergleichender Sicht // *Lětopis A. Zeš.* 2. Budyšin/Bautzen, 1982. S. 157–166.
13. *Młynk J.* Law Tolstoj a jeho wothłosy w Serbach // *Rozhlad*. № 11. Budyšin/Bautzen, 1960.
14. *Młynk J.* Zawod // *Słowjanske literatury*. I. džěl. Budyšin/Bautzen, 1960.
15. *Młynk J.* Zur Rezeption der slawischen Literaturen bei den Sorben, besonders von 1918–1937 // *Zeitschrift für Slawistik*. 8. Berlin, 1963. S. 221–229.
16. *Młynkowa M.* // *Rozhlad*. № 12. Budyšin/Bautzen, 1964.
17. *Młynkowa M.* Nazorna lekcija žiwjenja // *Serbska šula*. № 12. Budyšin/Bautzen, 1961.
18. *Mudra J., Petr J.* Serbske přeložki “Wowki” B. Němcoweje // *Lětopis A. Zeš.* 15/1. Budyšin/Bautzen, 1968.
19. *Nowotny P.* // *Rozhlad*. № 5. Budyšin/Bautzen, 1953.
20. *Petr J.* K otázce ukrajinsko-lužickosrbských kulturních styků // *Slavia*. № 2. Praha, 1964.
21. *Pypin A. N., Spasowitsch W. D.* Geschichte der slawischen Literaturen. Fotomechanischer Neudruck mit einem Vorwort von W. A. Motornyj und T. W. Poljanina. Budyšin/Bautzen, 1982. (Originalausgabe St. Petersburg 1879/80).
22. *Scholze D.* Sorbisches Berufstheater in der DDR. Kulturpolitik und Spielplan 1948–1990 // *Perspektiven sorbischer Literatur*. Hrsg. v. Walter Koschmal. Köln–Weimar–Wien, 1993. S. 311–325.
23. *Völkel M.* K róli serbskeho nowinarstwa při recepciji ruskeje a sowjetskeje literatury (w lětach 1945–1949) // *Lětopis D. Zeš.* 1. Budyšin/Bautzen, 1986.
24. *Völkel M.* Přecelej a propagatoraj // *Rozhlad*. № 5. Budyšin/Bautzen, 1985.
25. *Wobjed pola Krawcec.* Antologija ukrainskich powědančkow. Bautzen/Budyšin, 1985.
26. *Wo přeložowanju [резюме редакції]* // *Rozhlad*. № 3. Budyšin/Bautzen, 1955. S. 205–209.
27. *Zamołwitosć za cyłe narodne pismowstwo.* Interview z direktorom LND Měrcinom Benadu // *Rozhlad*. № 7/8. Budyšin/Bautzen, 1983.

**ZUR REZEPTION FREMDSPRACHIGER LITERATUR
– DARUNTER UKRAINISCHER AUTOREN –
BEI DEN LAUSITZER SORBEN NACH DEM ZWEITEN WELTKRIEG**

Dietrich SCHOLZE-SOLTA

*The Sorbian institute / Serbski Institut,
Bahnhofstraße, 6 / Dwórnišćowa,
D-02625 Bautzen / Budyšin, Germany
tel. (03591) 49 72 0, e-mail: si@serbski-institut.de*

Erst durch die staatliche Förderung sorbischer Sprache und Kultur nach 1945 wurden im Osten Deutschlands die Voraussetzungen geschaffen, um anderssprachige Literatur (aus dem Deutschen, aus slawischen und weiteren Sprachen) ins Sorbische zu übersetzen. Von 1954 bis 1973 dauerte die intensive Phase der Rezeption, in der vor allem kritisch-realistische Prosa aus osteuropäischen Ländern vom Bautzener Domowina-Verlag herausgegeben wurde. Der Rückgang von Übersetzungen – darunter auch ukrainischer – seit 1980 zwingt die sorbischen Leser, auf deutschsprachige Ausgaben ausländischer Literatur zurückzugreifen.

Schlüsselwörter: Sorbische Literatur, Literaturgeschichte nach 1945, Kulturpolitik, Übersetzungsliteratur, Rezeption.

**К РЕЦЕПЦИИ ИНОСТРАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
– В ТОМ ЧИСЛЕ И УКРАИНСКИХ АВТОРОВ –
В СЕРБОЛУЖИЦКОЙ СРЕДЕ ПОСЛЕ ВТОРОЙ МИРОВОЙ ВОЙНЫ**

Дитрих ШОЛЬЦЕ-ШОЛТА

Сербский институт

*Багнгофштрассе, 6, В-02625 Баутцен, Германия
тел. (03591) 49 72 0, e-mail: si@serbski-institut.de*

Лишь благодаря государственной поддержке серболужицких языков и культур после 1945 г. в Восточной Германии удалось создать предпосылки для осуществления переводов иностранных литератур (немецкой, а также славянских и других неславянских) на серболужицкие языки. С 1954 по 1973 гг. продолжался интенсивный период рецепции переводных произведений. В это время издательство “Домовина” в г. Баутцен публиковало в основном восточноевропейскую прозу критического реализма. Сокращение количества переводов с 1980 г. – в том числе с украинской литературы – вынуждает серболужицких читателей пользоваться немецкими переводами с иностранных литератур.

Ключевые слова: серболужицкая литература, история литературы после 1945 г., культурная политика, переводная литература, рецепция.

Стаття надійшла до редколегії: 25.10.2008

Прийнята до друку: 25.12.2008